

Παναγιώτης Μαυράκης
Γενικός Γραμματέας του ΑΣΚΑ Ηράκλειο

Παναγιώτης Μαυράκης

Διαδρομές Μνήμης στο Νομό Λασιθίου: Πώς οι τοπικοί αθλητικοί σύλλογοι μετατρέπουν την δύσκολη κληρονομιά σε αυθεντική τουριστική εμπειρία

Παναγιώτη Μαυράκη | Αλέξανδρου Αποστολάκη

Παρουσίαση

Video

**Πέντε ποδοσφαιρικά σωματεία,
πέντε κοινότητες
και μια πρόταση
για έναν τουρισμό
που δεν χρειάζεται σκηνοθεσία**

Η Κρήτη προβάλλεται διεθνώς μέσα από μια εικόνα που όλοι γνωρίζουμε: ήλιος και θάλασσα, φιλοξενία, κρητική κουζίνα. Πρόκειται για στοιχεία απολύτως αυθεντικά, τα οποία όμως δεν εξαντλούν την ταυτότητα του νησιού. Πίσω από τις παραλίες και τις ταβέρνες υπάρχει μια δεύτερη Κρήτη, εκείνη των σφαγών, των λεηλασιών, των ολοκαυτωμάτων και των ερημωμένων οικισμών, η οποία σπάνια βρίσκει θέση σε ένα διαφημιστικό φυλλάδιο. Το παρόν κείμενο, που βασίζεται στην παρουσίασή μας στο 6ο «Κρητών Φιλοξενείν», εξετάζει πώς αυτή η λιγότερο προβεβλημένη πλευρά του νησιού μπορεί να αναδειχθεί με σεβασμό, έχοντας ως αφετηρία έναν απρόσμενο φορέα: τα τοπικά ποδοσφαιρικά σωματεία του Νομού Λασιθίου.

Η Κρήτη που δεν διαφημίζεται εύκολα

Στα περισσότερα χωριά της Κρήτης ο πόνος του παρελθόντος δεν έμεινε απλώς ανάμνηση. Με τα χρόνια, οι τοπικές κοινωνίες τον αφομοίωσαν και τον μετέτρεψαν σε κομμάτι της κουλτούρας και της ταυτότητάς τους, μέσα από μνημόσυνα, τοπωνύμια, προφορικές αφηγήσεις και επετείους. Η διεθνής βιβλιογραφία περιγράφει αυτό το είδος κληρονομιάς ως «δύσκολη κληρονομιά» (difficult heritage), όρο που καθιέρωσε η ανθρωπολόγος Sharon Macdonald, ενώ ο τουρισμός που στρέφεται σε τόπους θανάτου και τραγωδίας είναι γνωστός ως σκοτεινός τουρισμός (dark tourism).

Η κληρονομιά αυτή είναι δύσκολη με δύο τρόπους. Πρώτον, γιατί κουβαλά πόνο και πένθος, τα οποία ανήκουν πρωτίστως στις ίδιες τις κοινότητες. Δεύτερον, γιατί η ισορροπία ανάμεσα στην ανάδειξη και την εκμετάλλευση είναι εξαιρετικά λεπτή: μια σφαγή ή μια πυρπόληση δεν μπορεί να γίνει «αξιοθέατο» με τους όρους ενός θεματικού πάρκου. Το κεντρικό ερώτημα, λοιπόν, είναι πώς μπορεί μια περιοχή να παρουσιάσει με τρόπο θελκτικό, αλλά και με σεβασμό, τη δύσκολη κληρονομιά της. Το ερώτημα δέχεται πολλές απαντήσεις· μία από αυτές, την οποία προτείνουμε εδώ, περνά μέσα από τον αθλητισμό και ειδικότερα το ποδόσφαιρο.

Τα ποδοσφαιρικά σωματεία ως «αφηγητές»

Το ποδόσφαιρο είναι ένα οικουμενικά αναγνωρίσιμο άθλημα, μια «γλώσσα» που ο επισκέπτης κατανοεί ανεξάρτητα από την καταγωγή του. Στην κρητική ύπαιθρο, ωστόσο, τα τοπικά σωματεία είναι κάτι παραπάνω από μια απλή ομάδα. Σε αρκετές περιπτώσεις αποτελεί έναν από τους μακροβιότερους φορείς του οικισμού, διατηρεί συνεχή και ενεργή παρουσία στην κοινότητα και, μέσα από το όνομα, τα χρώματα και το έμβλημά του, φέρει στοιχεία και ιστορίες που συνδέουν το παρελθόν του τόπου με το παρόν του.

Η ιδέα αυτή δεν είναι θεωρητική. Μέσα από συνεντεύξεις με εκπροσώπους πέντε σωματείων του Λασιθίου διαπιστώσαμε ότι οι σύλλογοι λειτουργούν ήδη, συχνά χωρίς να το έχουν συνειδητοποιήσει, ως ζωντανοί αφηγητές της τοπικής ιστορίας. Όπως σημείωσε ο πρόεδρος του Α.Ο. Ίτανος Παλαικάστρου, τα μέλη του συλλόγου είναι περήφανα για το όνομα της ομάδας, καθώς «δείχνει ότι υπάρχει συνέχεια και διασύνδεση με την ιστορία του τόπου».

Πέντε σύλλογοι σε μία διαδρομή

Οι πέντε σύλλογοι που μελετήσαμε απλώνονται σε όλο τον νομό, από τον κόλπο του Μιραμπέλλου έως τις νότιες ακτές και τα ανατολικά άκρα της Σητείας, και ο καθένας «αφηγείται» μια διαφορετική πτυχή της δύσκολης κληρονομιάς του Λασιθίου (Πίνακας 1).

Η Αθλητική Ένωση Νεάπολης (1968) εδρεύει σε μια πόλη που ξαναχτίστηκε το 1868 και υπήρξε πρωτεύουσα του νομού. Σε απόσταση δύο χιλιομέτρων βρίσκεται η αρχαία Δρήρος, με τον αρχαιότερο σωζόμενο νόμο του ελληνικού κόσμου, ενώ λίγο πιο μακριά το σπήλαιο της Μιλάτου θυμίζει τη σφαγή του 1823 με το οστεοφυλάκιο και το ετήσιο μνημόσυνο. Η ίδια η ομάδα γεννήθηκε από τη συγχώνευση δύο σωματείων, του Κόροιβου και του Δρήρου, και σήμερα συμμετέχει στα «Δρήρια» του Δεκαπενταύγουστου, όπου ένας αγώνας δρόμου ξεκινά από την αρχαία Δρήρο και τερματίζει στην πλατεία της πόλης. «Αυτές οι διοργανώσεις αποτελούν φόρο τιμής για την αρχαία ιστορία του τόπου μας», σημειώνει ο πρόεδρος του συλλόγου, Αντώνης Φούσκης.

Ο Α.Ο. Κριτσάς (1978) φέρει στο έμβλημά του τον αετό των γύρω χαραδρών και εκπροσωπεί ένα χωριό με βαρύ ιστορικό φορτίο: το «κλεφτοχώρι» όπου οι Οθωμανοί δεν εγκαταστάθηκαν ποτέ, τη Μάχη της Κριτσάς και την πυρπόληση του 1823, τη μορφή της Κριτσωτοπούλας, της Ροδάνθης που πολέμησε μεταμφιεσμένη σε άνδρα, και την αρχαία Λατώ, τρία χιλιόμετρα από το χωριό.

Ο Οροπεδιακός Χανδρά (1984) ιδρύθηκε για να εκπροσωπήσει τα χωριά του οροπεδίου του Ζήρου και έχει την έδρα του δίπλα στη Βόιλα, έναν μεσαιωνικό οικισμό που ερήμωσε σιγά σιγά, με τον πύργο του Τζεν Αλή και τον τάφο της οικογένειας Σαλαμών, πιθανών προγόνων του Διονυσίου Σολωμού. Η περιοχή ανήκει στο Παγκόσμιο Γεωπάρκο UNESCO Σητείας, το οποίο έχει ήδη καθιερώσει εκπαιδευτικό περίπατο Χανδρά–Βόιλας.

Ο Α.Ο. Σταυροχωρίου Κουτσουρά (1980 άτυπα, 1982 επίσημα) κουβαλά στο όνομά του δύο οικισμούς: το ορεινό Σταυροχώρι, το παλιό «Στραβοδοξάρι» του 1583, που αδειάζει προς την ακτή, και τον παραθαλάσσιο Κουτσουρά. Γύρω τους βρίσκονται τα παρατηρητήρια και το «μονοπάτι των πειρατών», ο εγκαταλελειμμένος οικισμός Τσικαλαριά και ο πλάτανος του καταδικασμένου σε θάνατο κρητικού, όπως τον διασώζει η προφορική παράδοση της Τουρκοκρατίας. Παρά τις συζητήσεις για αλλαγή της ονομασίας, ο πρόεδρος Δημήτρης (Μίμης) Παπαδάκης επέμεινε να παραμείνει το Σταυροχώρι στο όνομα της ομάδας, καθώς αποτελεί, όπως λέει, «αναπόσπαστο κομμάτι της ομάδας και της ιστορίας της».

Τέλος, ο Α.Ο. Ίτανος Παλαικάστρου (1982) πήρε το όνομά του από την αρχαία Ίτανο, την «Ερημούπολη» των ντόπιων, που ερήμωσε από σεισμούς και πειρατές, ενώ ο διπλός πέλεκυς του εμβλήματος και τα λευκά-κεραμιδί χρώματα παραπέμπουν συνειδητά στον μινωικό πολιτισμό. Στην ίδια περιοχή βρίσκονται ο Ρουσσόλακκος, ο μινωικός οικισμός που καταστράφηκε από φωτιά και όπου βρέθηκε ο Κούρος του Παλαικάστρου, και η Μονή Τοπλού, με τη σφαγή του 1821 και τις εκτελέσεις του 1944.

Πίνακας 1. *Οι πέντε σύλλογοι και οι τόποι μνήμης γύρω τους*

Σύλλογος	Ίδρυση	Έμβλημα	Τόποι μνήμης
Α.Ε. Νεάπολης	1968	Μπάλα ποδοσφαίρου με την επιγραφή: «Α.Ε.Ν.»	Αρχαία Δρήρος, σπήλαιο Μιλάτου (1823), ιταλικό στρατηγείο και εκτέλεση Ρούσου Κούνδουρου (1944)
Α.Ο. Κριτσάς	1978	Αετός	Μάχη και πυρπόληση της Κριτσάς (1823), Κριτσωτοπούλα, αρχαία Λατώ
Οροπεδιακός Χανδρά	1984	Ποδοσφαιριστής	Βόιλα, πύργος Τζεν Αλή, τάφος οικογένειας Σαλαμών, Γεωπάρκο UNESCO Σητείας
Α.Ο. Σταυροχωρίου Κουτσουρά	1980/1982	Ξιφίας	Σταυροχώρι («Στραβοδοξάρι»), μονοπάτι των πειρατών, Τσικαλαριά, πλάτανος του καταδικασμένου
Α.Ο. Ίτανος Παλαικάστρου	1982	Διπλός πέλεκυς	Αρχαία Ίτανος, Ρουσσόλακκος, Μονή Τοπλού (1821, 1944)

Ζήτηση χωρίς προώθηση: τι ήδη ευνοεί τον αυθεντικό τουρισμό

Το πιο ενθαρρυντικό εύρημα της έρευνας είναι ότι η ζήτηση υπάρχει ήδη, χωρίς καμία οργανωμένη προώθηση. Σε τέσσερα από τα πέντε χωριά οι εκπρόσωποι των συλλόγων περιέγραψαν επισκέπτες που ανακάλυψαν την ομάδα μόνοι τους. Στην Κριτσά, τουρίστες «κοντοστέκονται στο γήπεδο και ρωτάνε από περιέργεια» ποια ομάδα αγωνίζεται εκεί. Στον Χανδρά, Έλληνες επισκέπτες της Βόιλας κάθονται για καφέ ή φαγητό και ρωτούν, μεταξύ άλλων, για τον σύλλογο. Στον Κουτσουρά, Άγγλοι τουρίστες οργάνωναν παλαιότερα τις διακοπές τους ώστε να παρακολουθούν τους αγώνες, μια συνήθεια που έχει πλέον ατονήσει. Στο Παλαίκαστρο, επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες ζητούν να μένει ανοιχτό το γήπεδο και ζητούν φανέλες, ενώ αρκετοί επιστρέφουν μετά το καλοκαίρι για να παρακολουθήσουν τους εντός έδρας αγώνες, επεκτείνοντας με φυσικό τρόπο την τουριστική περίοδο.

Πέρα από τη ζήτηση, τα πέντε σωματεία συγκεντρώνουν όλα τα συστατικά μιας αυθεντικής εμπειρίας. Πρώτον, διαθέτουν σύμβολα που ήδη αφηγούνται, όπως η Ίτανος, το Σταυροχώρι και η Δρήρος. Δεύτερον, ο αγώνας είναι ένα γεγονός που δεν σκηνοθετείται: θα γινόταν έτσι κι αλλιώς, με ή χωρίς τουρίστες, κάτι που τον τοποθετεί στον αντίποδα της «σκηνοθετημένης αυθεντικότητας» που περιέγραψε ο MacCannell. Τρίτον, προσφέρει

αλληλεπίδραση με τους ντόπιους, στην κερκίδα, στο καφενείο και στην πλατεία. Στον Χανδρά, όπου η είσοδος στους αγώνες είναι ελεύθερη, στην κερκίδα συναντά κανείς παιδιά, παππούδες, ιερείς και κοινοτάρχες, ενώ, όπως περιγράφει ο γενικός γραμματέας Βαγγέλης Πορταράκης, «μετά τα παιχνίδια φροντίζουμε να υπάρχει φαγητό, ακόμη και μετά από τις ήττες». Τέταρτον, το τοπικό φαγητό και η φιλοξενία συνοδεύουν φυσικά τον αγώνα, από την ταβέρνα της πλατείας έως το πανηγύρι. Για τον πρόεδρο του Ιτάνου, τα καλοκαιρινά πανηγύρια είναι το σημείο-κλειδί, γιατί εκεί ο επισκέπτης βλέπει «μία ατόφια εικόνα, μουσική, τοπικό φαγητό, ντόπιους να χορεύουν […] και το έμβλημα της ομάδας στη μέση». Τέλος, ο αγώνας λειτουργεί ως αφορμή: από το γήπεδο ο επισκέπτης μπορεί να περάσει στις ιστορίες του τόπου, στη Δρήρο, στην Κριτσά του 1823, στο Σταυροχώρι, στη Βόιλα και στην Ίτανο.

Οι συνεντεύξεις ανέδειξαν, ωστόσο, και τα όρια. Τα σωματεία είναι ερασιτεχνικά, στηρίζονται σε εθελοντές και περιορισμένους πόρους, και κανένα δεν έχει μέχρι σήμερα οργανώσει δράση αφιερωμένη στα τραγικά γεγονότα του τόπου του. Στον Χανδρά, για παράδειγμα, η προτεραιότητα για χρόνια ήταν η κατασκευή του γηπέδου, πριν ο σύλλογος μπορέσει να σκεφτεί οτιδήποτε άλλο. Γι' αυτό μια τέτοια πρωτοβουλία δεν μπορεί να βαρύνει αποκλειστικά τους συλλόγους· χρειάζεται συνέργειες.

Μία αυθεντική «Διαδρομή Μνήμης» για το Λασίθι

Με βάση τα παραπάνω, προτείνουμε τη δημιουργία μιας «Διαδρομής Μνήμης» που θα συνδέει τα πέντε γήπεδα: πέντε πιθανούς αυθεντικούς προορισμούς και πέντε αυθεντικές αθλητικές εμπειρίες. Η πρόταση δεν απαιτεί μεγάλες υποδομές, αλλά συντονισμό, και στηρίζεται σε τέσσερις άξονες.

Ο πρώτος είναι η κοινή σήμανση στην είσοδο κάθε γηπέδου, συνοδευόμενη από ψηφιακό ενημερωτικό υλικό, ώστε ο επισκέπτης να γνωρίζει ότι βρίσκεται σε έναν τόπο με ιστορία και να μπορεί να ανακαλύψει τα σημεία μνήμης της περιοχής. Ο δεύτερος είναι ένα κοινό ημερολόγιο με αγώνες, επετείους και πανηγύρια, ώστε οι επισκέπτες να γνωρίζουν πότε κάθε κοινότητα διανύει μια περίοδο γεμάτη δράσεις. Ο τρίτος αφορά αναμνηστικά που φτιάχνουν τα ίδια τα σωματεία με τη βοήθεια τοπικών φορέων, εμπνευσμένα από τα εμβλήματα και τις ιστορίες τους, τα οποία, όπως δείχνει το παράδειγμα του Ιτάνου, ήδη ζητούνται. Ο τέταρτος είναι οι συνεργασίες με το Γεωπάρκο Σητείας, τους πολιτιστικούς συλλόγους και τις επιχειρήσεις φιλοξενίας και εστίασης, ώστε να προσφέρονται ολοκληρωμένες εμπειρίες. Στο Σταυροχώρι, για παράδειγμα, η ταβέρνα «Στραβοδοξάρι», που φέρει το παλιό όνομα του χωριού, φιλοξενεί ήδη τις κοινωνικές και μουσικές βραδιές του συλλόγου στην πλατεία.

Οι ίδιοι οι σύλλογοι δείχνουν έτοιμοι για ένα τέτοιο βήμα. Στο ερώτημα αν ένας αγώνας θα μπορούσε να γίνει η αφορμή για να ανακαλύψει ένας επισκέπτης την ιστορία του Σταυροχωρίου, ο πρόεδρος του Α.Ο.Σ.Κ. απάντησε: «100% χωρίς δεύτερη σκέψη».

Με αυτόν τον τρόπο, τα σωματεία του Λασιθίου παύουν να είναι απλές αθλητικές ομάδες. Γίνονται ζωντανοί κοινωνικοί οργανισμοί και πύλες προς την αυθεντική και ιστορική πλευρά της Κρήτης, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση εναλλακτικών και ταυτόχρονα αυθεντικών τουριστικών προτάσεων. Η πρόκληση, τελικά, δεν είναι να επινοήσουμε κάτι καινούργιο για τον επισκέπτη, αλλά να του ανοίξουμε την πόρτα σε κάτι που ήδη υπάρχει: στην Κρήτη που ζει κάθε Κυριακή στις κερκίδες, στα καφενεία και στις πλατείες της.

